

ŞMUHİBBÎ DİVANI'NDA AŞK ÜZERİNE TEŞBİHLER SIMILES ON LOVE IN MUHİBBİ'S DIVAN

Muhammet KUZUBAŞ*

Özet

Aşk, ilk insandan bugüne üzerinde en çok söz söylenen duygudur. Herkesin kendine göre bir aşk tarifi vardır. Ancak hiçbir tarif aşkı tam olarak anlatamaz. Şiir, aşkı anlatmak için en güzel yöntemlerdendir. Bu sebeple aşk, klâsik Türk şiirinin en önemli konularından birisidir. Bu çalışmada; klâsik Türk şiirinin önemli temsilcilerinden olan Muhibbî'nin Divanı'nda yer alan aşkla ilgili teşbihler ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Muhibbî, Kanûnî Sultan Süleyman, Aşk, Klâsik Türk Şiiri

Abstract

A lot of description made about love from the begining to today. Every body have a description about love. But, it can not fully describe. Poem is one of the best method to explain it. Love is an important matter in classical Turkish poem. In this study, we examined similes on love in Muhibbi who one of the most ipmortant represantative in classical Turkish poem.

Key Words: Muhibbi, Kanûnî Sultan Süleyman, Love, Classical Turkish Poem

*Bağarsañ gerçi bağrum kanıdır 'ışk
Velî bu derdümüñ dermânıdır 'ışk*

*Muhibbî nûş idüp cām-ı maḥabbet
Dimiş ser-mest cānlar cānıdır 'ışk (Muhibbî)*

Arapça bir kelime olan aşk eski metinlerde ışk olarak geçer. "Aşk / ışk" kelimesinin kökeni ile ilgili olarak ise çeşitli rivayetler mevcuttur. "Aşk" isim, "aşak" mastardır. Aşk kelimesinin "aşike" isimli yeşillenen, ardından ufalanıp sararan bir ağaç isminden alındığı rivayet edilir. "Aşake" kelimesi de aynı köktendir. Muhyiddin Arabî, "aşake" kelimesinin çiçek açan ve sararan bir sarmaşık ağacı olduğunu söyler. Ona göre aşk bu kelimedenden türemiştir.¹ Yine ışka kelimesi bıdışgân olarak bilinir ki, sarmaşık demektir. Sarmaşığın, sarıldığı bitkinin üstünü örtmesi ve soldurmasıyla ilgili olarak aşk / ışk arasında ilişki kurulmuştur.

İlk insandan günümüze aşkla ilgili pek çok hikâye anlatılmış, şiir kaleme alınmış, çeşitli sözler söylenmiştir. Eski Yunan felsefesinde eros, agope ve philia gibi kavramlarla açıklanan aşk Sokrates, Platon ve Aristoteles'e göre en yüce duygudur. Yunan felsefecilerinden Empedokles'e göre ise âlem, aşk ve nefret gibi iki zıt kavramın mücadelesi neticesinde meydana gelmiştir.² Plotinus, kainatta görülen güzellikleri ve iyilikleri Tanrı'nın habercisi olarak kabul eder. Bunları hissedebilmek için birleştirici bir güç olarak karşımıza aşk çıkar. Platinus bu düşüncesiyle aşkın

* Yrd. Doç. Dr., Ordu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, iletisim@muhammetkuzubas.com

¹ İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, *Âşıklar Kitabı*, Şule Yayınları, İstanbul 2006, s. 36.

² Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi, Kavramlar ve Akımlar*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993, s. 71.

kainatın tek aktif ilkesi olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü “bir” yani Tanrı, aşktır.³ Dolayısıyla Tanrı’ya ulaşabilmek için aşk gereklidir. Aşksız ona ulaşmak mümkün değildir.

Klâsik edebiyatımızın teşekkülünde önemli bir kaynak olan tasavvuf anlayışının temeli aşka dayanır. Hadis-i kutsîde: “Sen olmasaydın, sen olmasaydın felekleri yaratmazdım.”⁴ ve “Ben gizli bir hazine idim, bilinmek istedim, halkı yarattım.”⁵ buyrulması, bezm-i eleste ruhların ilâhî sevgiliye âşik oldukları şeklindeki anlayış aşkın tasavvuftaki konumunu tayin etmiştir.

Büyük mutasavvıf Mevlânâ’nın anlayışına göre her şey beş nokta üç harf (aşk) için yaratılmıştır. İnsanda mutlak güzellikten (Cemâl) bir parça bulunmaktadır. Çünkü, Allah insan’ı ruhandan üfleyerek yaratmıştır. Dolayısıyla insanın mayası aşkla yoğrulmuştur. Ruhlar âleminden dünyaya misafir olarak gönderilen insan, tekrar sevgilinin yanına ulaşabilmek için aşkı yaşamalı ve gerçek bir âşik olduğunu ispat etmelidir. Dünyada çekilen sıkıntılar, insanı aşk yolunda olgunlaştırır; hamken pişirir ve yakar. Mevlânâ, Mesnevî’de, insanın manevî âlemlerde mesafe alabilmesi için ruhunu aşk gıdasıyla doyurması gerektiğini ve insanın Allah’a aşk gıdasıyla kavuşacağını söyler⁶; en güzel / mutlak güzel olan Allah’ın (Cemâl-i Mutlak) aşkımdan başka ne varsa can çekişmeden ibaret olduğunu anlatır.⁷

Aşk, klâsik şiirimizin de en önemli konularındandır. İnsanın yaratılış gayesine uygun olarak her divanda onlarca hatta yüzlerce gazelde aşktan bahsedilmiş, müstakil aşk mesnevileri yazılmıştır. Çalışmamızda, büyük bir padişah olmasının yanında 16. yüzyılın önemli şairleri arasında sayılan Muhibbî mahlasıyla şiirler yazmış Kanunî Sultan Süleymân’ın Dîvân’ında⁸ aşk kavramının işlenişini üzerinde durulacaktır.

Cihan padişahı olduğu kadar bir gönül insanı da olan Kanunî, mahlasını tesadüfen seçmemiştir. Muhibbî, Arapça habbe (sevdi) kelimesinin mefulüdür; seven, sevgi besleyen anlamındadır. Habbe kelimesi, aynı zamanda Arapça’da ağaç ve bitkilerin tohumu, aslı, özü demektir.

Kanunî’nin kullandığı Muhibbî kelimesinin muhabbet kelimesiyle köken olarak aynı olması da dikkat çekicidir. Zira, İbnü’l-Kayyim’e göre muhabbet kelimesi aşk için kullanılan kelimelerin esasıdır.⁹ Şiirlerinin sonuna böyle bir kelimeyle mührünü vuran bir şairin şiirlerinin muhtevasının o mahlasla mütenasip bir şekilde olması da gayet tabiidir.

Muhibbî, aşk kavramı üzerindeki düşüncelerini çeşitli teşbihler yoluyla mısralara dökmüştür. Aşağıda çeşitli başlıklar hâlinde Muhibbî’nin aşka kavramına bakışı, yine onun beyitlerinden örneklerle verilmiştir.

Hakiki ve Mecazi Aşk Kavramı:

Aşk, âşıkla maşuk arasındaki hissî irtibattır. Ma’suk; Allah, peygamber, kadın, anne-baba, çocuk, arkadaş, makam, para gibi insan gönlünü cezbe edebilecek her şey olabilir.

Klâsik şiirimizde maşuk kavramı ilahî ve beşerî olarak iki şekilde ele alınır. Şairlerimiz ilahî aşkı anlatırken beşerî unsurlardan faydalandıkları gibi, ilahî aşka ulaşmak için beşerî aşkı bir vesile de kabul edebilmektedirler. Muhibbî’nin:

Dimezem saña dilâ meh-veşde göz ü çaşa bak
Dest-i kudretle anı naqş eyleyen naqqâşa bak (1406/1)¹⁰

³ Hilal Arslan, **İbnî Sînâ ve Mevlânâ’nın Aşk Felsefelerinin Karşılaştırılması**, (Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, s. 21.

⁴ El-Aclûnî İsmail b. Muhammed, **Keşfü’l-Hafâ ve Müzîlî’l-İlbâs Amma’s-Teher Mine’l-Ehâdisi alâ Elsineti’n-Nâs**, C.II, Beyrut 1351, s. 164.

⁵ El-Aclûnî, age., s.132.

⁶ Mevlânâ, **Mesnevî**, (ÇEV.: Veled İzbudak), C. III, MEB Yayınları, İstanbul 1995, s. 247.

⁷ Mevlânâ, **Mesnevî**, (ÇEV.: Veled İzbudak), C. III, MEB Yayınları, İstanbul 1995, s. 295.

⁸ Çalışmada Muhibbî’nin Divan’ıyla ilgili şu metinden faydalanılmıştır: Muhibbî, **Dîvân**, (hzl.:Coşkun AK), Trabzon Valiliği Yayınları, Trabzon 2006.

⁹ İbnü’l-Kayyim el-Cevziyye, **Âşıklar Kitabı**, Şule Yayınları, İstanbul 2006, s. 28.

¹⁰ Parantez içindeki numaralardan birincisi gazel, ikincisi beyit numarasını göstermektedir.

beyti buna güzel bir örnektir. Bu beyitte şair, gönlüne hitaben sevgilinin kaşına gözüne bakarken, kudret elinin onu nasıl nakşettiğini seyretmesini söylemektedir. Yani amaç, sevgilinin kaşının ve gözünün güzelliğini seyretmek değil; o güzellik perdesinin altındaki ilahî kudreti temaşa edebilmektir. Çünkü âşık, bu aşkı ezel gününde (bezm-i elest) seçmiştir. Ezel kavramının söz konusu edilmesi, sevgilinin ezeli olduğuna işaret eder ki bu da Cemal-i Mutlak'tır:

İhtiyâr etmişem ʿ ışkını ben rûz-ı ezel
Baş u cân terkin urur içine giren savaşıñ (1588/2)

Ben ezel ʿ ışkuña cānā bağlamışdum hāni bil
Urmamışken Kaʿ be bünyādına el daḥi Ḥalīl (1734/1)

Muhibbî, diğer şairlerde olduğu gibi aşkı hakiki ve mecazi olmak üzere ikiye ayırır ve bunlardan birincisini seçmeyi tavsiye eder:

Ey Muhibbî dūrişüp ʿ ışk-ı ḥaḳīkī ṭaleb it
Sözlerüm cümle ḥaḳīkīdür anı şanma mecāz (1144/5)

Mecazi aşk peşinden koşarak hayatı boş bir hayal uğruna harcamak doğru değildir. Zira, mezara çağırılma (ölüm) vaktini hatırla tutmak ve aşk tercihini ona göre yapmak gerekir:

Olma mecāzī ʿ ışk ile gözle ḥaḳīkati
An ol zamānı kim diyeler sana gūra gel (1709/3)

Şaire göre, hakiki ve mecazi aşk arasındaki farkı anlamak için şem'-pervane ve gül-bülbül seyredilmelidir. Pervane, aşkın ateşinde yanarak canını sevgili uğruna feda etmiştir. Zira hakiki sevgiliye kavuşabilmek için madde namına ne varsa yok edilmelidir. Aşkın elindeki sermayesi canıdır. Pervane de bu sebeple şem'in ateşinde kendini yakmıştır. Diğer yandan yine âşıklık iddiasında bulunan bülbül ise, sadece güzel sesiyle aşkını anlatmıştır. Oysa ki hakiki aşk, pervane gibi yanaktır:

Gel ḥaḳīkī ʿ ışkı örgeñ şemʿ ile pervāneden
Bülbülün ʿ ışkı mecāzīdür ü hem çok sözlüdür (377/2)

Muhibbî, aşkı ikiye ayırdıktan sonra aşkın ne olduğuna dair duygu ve düşüncelerini gazellerinde farklı tasarruflarla dile getirmektedir. Bu tasarrufları beyitlerden yola çıkarak çeşitli başlıklar altında tasnif etmek mümkündür.

Aşk, Allah'ın İhsanıdır:

Dād-ı Ḥüdā dimişler kesbi degüldürür ʿ ışk
Taḥşili ḳatı müşkil olmayıcaḳ liyāḳat (206/2)

İnsanın sahip olduğu nimetler için kesbî ve vebî kavramları kullanılır. Kesbî, sonradan kazanılan; vebî ise hibe edilmiş, bağışlanmış demektir. Sözelimi kimi tasavvuf büyüklerinin kesbî ilmin yanında vebî ilme sahip oldukları söylenmiştir. Şaire göre de aşk sonradan kazanılacak bir şey değildir. Aşkı Allah insana lütfeder. Demek ki aşk; bir ihsandır, lütuftur. İnsan aşka sahip olduğunu veya olacağını söylemekle âşık olmaz. Bunun için ilahî bir ihsan gerekmektedir. Şair bu düşünceden hareketle: "Aşk kazanmakla değil, Allah'ın ihsanıyla elde edilir. Çünkü aşkı kazanma liyakatine sahip olmak çok zordur." demektedir.

Aşk Sonsuzdur:

Ne ʿ ışka var nihāyet ne ḥod bu derde gāyet
ʿ Işkdan şaḳın dem urma idesin şikāyet (206/1)

Aşk ezeli olunca, karşılık olarak ebedilik de olmalıdır. Hele maşuk ezeli ve ebedi ise, o zaman aşk için sınır tayin etmek söz konusu değildir. Aşk soyut bir kavramdır; manevî bir yolculuktur. Aşkın merkezi ise gönüldür. Bu yolculuğun sonu da yoktur. Bu sebeple aşkta da, (o aşkın verdiği) dertte de sınır aramak gereksizdir; dolayısıyla aşktan şikayet edilmez.

Aşk Yoldur:

Gerçi kim ‘ ışkuñ tarîki pür-hatar dirler velî
 Göricek ‘ âşıklar andan eylemezler ictinâb (113/2)
 Tarîk-i ‘ ışk müşkildür varılmaz
 Belâ vü derd ü miñnet olmasa zâd (349/3)
 ‘İşk râhına girüp düşdüm belâ şahrâsına
 Vâdi-i miñnetde Mecnûndur ayağdaşum benüm (1912/2)

Aşk; belâ, dert ve mihnetle dolu bir yoldur. Aşk yoluna düşen kişi karşısına çıkabilecek tehlikelere hazırlıklı olmalıdır. Zorlu aşk yoluna girmekten gerçek âşıklar çekinmezler. Bu yoldan geçmek herkesin başarabileceği bir iş değildir. Daha önce Mecnûn geçmiştir ki o da şairin yol arkadaşıdır. Aşk yolundan sağ salim geçebilmek için önce belâ sahrasına uğranmalı, ardından da mihnet vadisinde Mecnûn’la yoldaşlık edilmelidir.

Aşk Vadidir:

Vâdi-i ‘ ışka düşüp dīvâne itdüm kendüzim
 Fâriğam her ne ki dirlerse disünler il baña (37/5)

Arka planında Mecnûn mazmunun yattığı bu beyte göre aşk, içine düşeni divane eden bir vadidir. Bu vadiye düşenler hâllerinden memnundur. Başkasının haklarında söylediklerini umursamazlar.

Aşk Derttir:

‘ Âşıka çâre olur mı ey tabîb
 Derd-i ‘ ışk için dimişler bî-devâ (g33)
 Derd-i ‘ ışkı sor baña bilmez anı bî-derd olan
 Bir devâsuz derddür hergiz anuñ dermânı yok (1410/3)

Aşk, çaresi olmayan bir derttir. Dert (derd), hastalık demektir; çaresi derman yani ilaçtır. Tabipler, bu hastalığın çaresini aramakta beyhude uğraş verirler. Aşk derdini âşıklar bilir; bu sebeple onu âşıklara sormak gerekir.

Aşk Müşkildir:

‘ İşk müşkildür Muhibbî çünki şabra çâre yok
 Saña şimdengirü lâzım geldi idesin sefer (367/6)

Aşk; çözülmesi, çare bulunması mümkün olmayan zor, karışık bir duygudur. Âşık için bu müşkil duyguya çare olarak iki seçenek vardır: Ya sabır ya sefer. Şair, sabır merhalesini aşmıştır, çare olmadığını fark etmiştir. Tek çare olarak sefere çıkmak kalır.

Aşk Sırdır:

Sırr-ı ‘ ışkı açma her ‘ âmî anı fehm idemez
 Añlamaz huffâş olan nûr-ı cemâlin dostuñ (1610/4)

Aşkın, muhtevası sırlarla doludur. Aşkın sırlarına akıl erdirmek, o sırları idrak etmek ancak âşıkların işidir. Âşık, aşkın esrarını herkese söylememelidir. Söylese de fayda vermez. Zira nasıl yarasa, nur yüzlü sevgilinin yüzündeki nurdan anlamazsa, aşk gözüyle bakmayan da bu sırrı anlamayacaktır.

Sırr-ı ‘ ışkı şaklamak kaçd eyledüm ammâ çi sūd
 Zâhir eyler âh ü eşk bir yaña ruhsâr-ı zerd (341/4)

Âşık her ne kadar aşkın sırlarını saklamak istese de, aşk derdiyle yanan gönülden çıkan âhlar, gözlemlerinden dökülen yaşlar ve sararmış yüz onu ele verir.

Sırr-ı ‘ışkı bu gönül zâhir iderse ne ‘aceb
Gösterür her ne ki içinde ola şîşe-i şâf (1376/2)

Gönül saftır, saydam bir şîşe gibidir. Bir şîşenin içi nasıl görünürse gönüldeki aşk(ın sırları) aynı şekilde görünecektir. Bu da şaşılacak bir durum değildir.

Aşk Güçlü Bir Seddir:

Zâhidâ şanma esâsı yokdur bu ‘ışkumuñ
Şöyle muhkemdür ki bir sedd-i Sikenderdür baña (89/4)

Şair, aşkı sedd-i İskender’e benzettiği bu beyitte, İskender’in inşa ettirdiği seddin muhkemliğinden yola çıkarak, aşkının gücünü anlatmak istemiştir. Temeli olmayan bir aşk, hakiki aşk değildir; çabucak yıkılır. Ancak güçlü ve sağlam bir temele dayanan aşk kalıcıdır.

Aşk Cevherdir:

‘Işk bir gevherdürür zâhid ne bilsün kıymetin
‘Âşıka göster anı cân ile olmışdur harîd (338/4)

Klâsik şiirde zâhid ile âşık arasında aşk hususunda ciddi tartışmalar vardır. Zahidin sevgiliye kavuşmak gibi bir derdi yoktur. O, ibadetlerini riya ile yapar ve amacı cenneti kazanmaktır. Gönül, aşk, muhabbet gibi soyut kavramlar onun ilgi alanına girmez. Âşık ise onun tam zıddıdır. Âşık için öncelik gönüldedir, aşktadır. İbadetini cenneti kazanmak için yapmaz. Gevher / cevher, mücevher demektir ki maddi olarak çok değerlidir. Onu satın almak için yüksek meblağlar ödemek gerekir. Şair, beyitte aşkı mücevher olarak görmektedir. Şaire göre zahid, bu aşkın kıymetini bilmez. Ona çok cüzî kıymetler biçer. Ama âşık öyle değildir. Âşığın tek sermayesi canıdır ve bu canı da aşkı satın almak için kullanmıştır.

Aşk Şaraptır:

Tatmayanlar ‘ışk cāmını ne bilsün lezzetin
İçmeyenlerden haber şorma zülâlin dostuñ (1610/3)
Tâ ezel ‘ışkuñ meyinden bir kadeh nüş itmişem
Gitmeye tâ rûz-ı maşşerde benüm keyfiyyetüm (1837/8)
Çünkü şarâb-ı ‘ışk ile yoğruldu bu gilüm
Âh u figâni çarha çıkarsa ne tañ dilüm (1816/1)
İçdüñ şarâb-ı ‘ışkı ezel çün Muhibbiyâ
Bu derd-i ser başuñda hep anuñ humâridur (729/5)
Añlamaz ‘âlemi vü kendüzini
Dili mest itdi şöyle bâde-i ‘ışk (1432/3)

Aşk bazen şarap kadehi, çoğu zaman da şaraptır. Aşk şarabından içmeye onun tadını sormak beyhudedir. Aşk şarabı, ezel gününde içilmiştir. İnsan, topraktan yaratılmıştır ve bu toprağı yoğurmak için aşk şarabı kullanılmıştır. Aşk şarabından içen kendinden geçer; ne âlemden ne de kendinden haberdar olur. Şarap içtikten sonra insanın başı ağrır; yani sıkıntıya düşer. Aşk şarabının verdiği sarhoşluğun tesiriyle de insan sıkıntılara girer, sürekli başı ağrır. Bu şarabın etkisi o kadar kuvvetlidir ki, ondan içenin kıyamete kadar sarhoşluğu geçmez.

Aşk Deryadır:

Garğa-i deryâ-yı ‘ışk oldı Muhibbî çün ezel
İstemem ki görine yañeden sâhil baña (37/7)

Ey Muhibbî ‘ışk deryāsındaki ‘âşıkları
Kim şümār idebilir şu yirine zü'n-nün aqar (427/5)

Aşk, ucu bucağı olmayan bir deryadır. Âşık, ezelde bu deryanın suları içine batmıştır; kurtulup gidecek bir sahil de görünmemektedir. Âşık, aşk deryasında yalnız değildir; onun gibi pek çok âşık da bu deryada yüzmektedir.

Qaynadı taşdı yine ‘ummân-ı ‘ışk
Ėark idiser ‘âlemi tûfân-ı ‘ışk (1438/1)
Baqr-i ‘ışka bād-ı âhumla bu gönlüm zevraqın
Şalalıdan dostlar şanmañ kenarı görmişem (2010/3)

Aşk deryası kaynayıp taşmıştır ve âlemi kaplamıştır. Âşık, bu tufanda âhının rüzgârıyla gönül gemisini yüzdürmeye çalışmaktadır. Gönül gemisini ne kadar dolaştırsa da sahil görünmemektedir.

Aşk Tufandır:

Mevc urur her küşeden deryâ-yı bî-pâyân-ı ‘ışk
Ser-te-ser Ėark idiserdür ‘âlemi tûfân-ı ‘ışk (1400/1)

Aşk, âlemi baştan başa yutan bir tufandır. Her köşede aşk deryasının dalgaları vurup durmaktadır.

Aşk Girdaptır:

Düşeli girdâb-ı ‘ışka fülk-i dil hayrettedür
Qaynadı çün başdan aşdı mevc-i bî-pâyân-ı ‘ışk (1397/2)

Aşk, bulduğu her nesneyi içine çekerek derinlere götüren bir girdaptır. Âşığın gönül aşk girdabına yakalanan bir gemidir. Aşk aynı zamanda girdap esnasında görülen dalgalara benzer. Bu dalgalar öylesine çoktur ki, âşığın başından aşmıştır ve âşığın kendini kurtarması mümkün değildir.

Aşk Ateştir:

‘ışk âteşine düşmek bir özge hâlet ancak
Ol âteşe göyinmek ol da sa‘âdet ancak (1394/1)
Her ne cân kim nâr-ı ‘ışk ile yanarsa nürdür
Her gönül olur harâb-ı ‘ışk ol ma‘mürdür (483/1)

Klâsik şiirimizde ateş, aşk için önemli bir teşbih konusudur. Mahremî'nin *Âteşe düştüm düşümde ‘âşık olmazdan evvel / Mübtelâ-yı ‘aşk olursun diye ta‘bîr ettiler* beytinde görüldüğü gibi âşık olmak için aşkın ateşiyle yanmak şarttır. Muhibbî'ye göre, aşk bir ateştir ve o ateşe düşmek ayrıcalık belirtisidir. Bu herkese nasip olmaz, bambaşka bir hâldir. O ateşte bulunmak da âşığa ayrı bir mutluluk verir. Yanmak insana ızdırıp verirse de, yakıcı nesne aşkın ateşi olunca bu ızdırıp saadete tahvil olur. Eğer can, aşkın ateşiyle yanarsa, bu onun için bir “nâr” değil, “nûr” kabul edilmelidir.

Şu kim ‘ışk âteşine cân eridür
Haqîkat dirler aña ‘ışk eridür (503/1)
Âteş-i ‘ışka yananlar Ėill u Ėışdan pāk olur
Pütede kâl olmayınca sîm ü zer bulmaz ‘ıyâr (926/3)

Aşkın ateşinde kim canını eritip yok ederse (maddeden kurtulup fenâfillâha ererse), işte o kişi hakikatte aşk yiğididir. Aşkın ateşi, yaktığı insanları kinden ve hileden arıtır, tertemiz bir hâle getirir.

Bezm-i ğam içre ney gibi nālān olan gönül
Tennūr-ı ‘ ışka cān ile büryān olan gönül (1653/1)
Yanalıdan beri ‘ ışk āteşine
Döner siḥ üzre inler bir kebābam (2007/2)

Aşk, içi ateşle dolu bir fırına benzer. Bu fırında da ancak gönül kebabı pişirilecektir. Muhibbî de aşkın ateşinde yanmış, hatta şiş üzerinde inleyen bir kebaba dönmüştür. Et, şişe takılıp ateşe atıldığında, ondan cızır cızır bir ses duyulur. Âşık, pişmekte olan etin çıkardığı sesleri kendi inleyişlerine benzetmiştir.

Kes şem‘ gibi başum ‘ ışk odı şu‘ le virsün
‘ ışk āteşine yanmak ‘ uşşāka ‘ ādet ancak (1426/3)

Mumun içindeki fitilin iyi yanması ve etrafı daha iyi aydınlatması için baş kısmı kesilir ve fitil iyice ortaya çıkarılır. Âşığın başı kesilse parlak bir mum gibi etrafa ışık saçacaktır. Başın kesilmesi, sevgili uğruna canı feda etmek manasındadır. Zaten, aşkın ateşinde bu şekilde yanmak âşıklar için bir âdettir.

Çün tutuşduñ nār-ı ‘ ışka ey Muhibbî ser-te-ser
Oda yağa ‘ ālemi āh-ı seher-ḥizūñ senūñ (1536/5)
Āhum görünür āteş-i ‘ ışkuñ çü dildedür
Bir ḥāneye ki od düşe lābüd duḥān gerek (1571/2)

Aşk ateşinin göstergelerinden biri de āh dumanıdır. Bu duman bazen öyle bir yükselir ki Fuzûlî’nin dediği gibi¹¹ feleklere ulaşır ve onları yakar. Muhibbî de önce aşk ateşiyle kendisi yanmıştır; sonra da bu ateşin tesiriyle ağzından āhlar çıkmıştır. Şairin āhının dumanı gökyüzüne doğru yükselmektedir. Çünkü evde ateş varsa, muhakkak dumanı da bacadan çıkacaktır. Gönlünde bu denli ateş olan bir kişinin āhları da âlemi ateşe verecektir.

Aşk Yağmurdur:

Ḥırmen-i ‘ ömrüm baña virmedi cevce ḥāşılı
Gözlerümden her seher yağmasa ger bārān-ı ‘ ışk (1400/5)

Aşk bir yağmur gibidir, yağdığı yere bereket getirir. Muhibbî, bu aşk yağmurunu gözlerinden akıtmaktadır. Bu durumda aşk, göz yaşı manasını da taşır. Aşkın yağmuru her sabah şairin gözünden dökülmektedir. Böylece ömür harmanı bereketli olur. Eğer o aşk yağmuru gözlerden dökülmemiş olsa, şairin ömür harmanında bir arpa bile olmayacaktır.

Aşk Hazinesidir:

Genc-i ‘ ışkı aradum şeş-çiheti bulmadum
Ḥıfz iden anı meger bu dil-i virānumdur (625/4)

Aşk bir hazineye benzemektedir. Klâsik şiir kültüründe hazinelerin virane yerlerde olduğu ve bazı güçler tarafından korunduğu şeklinde bir inanış vardır. Bu sebeple aşk hazinesinin virane bir yerde olması gerekir. Muhibbî her tarafta arayıp bulamadığı bu hazineyi virane gönlünde bulmuştur.

Aşk Ejderdir:

Ejder-i ‘ ışk öldürür didüm maḥabbet ehlini
İşidüp cān ile gönlüm aldılar māyil āña (37/2)

¹¹ Beni cāndan usandırdı cefādan yār usanmaz mı
Felekler yandı āhımdam murādım şem‘i yanmaz mı (Fuzûlî)

Ejder veya ejderha kelime olarak büyük yılan demektir; efsanevî bir yaratık olarak kabul edilir. Ejderha, birtakım büyüsel güçlere sahip olduğuna inanılan, ağızından ateş çıkararak karşısındakini yakan bir yaratık olarak da tasvir edilir. Aşk, işte ejderhanın bu özelliklerini ihtiva etmektedir. Aşk da ejderha gibi büyüdür, insanı ateşler içinde bırakır. Muhibbî, aşkın bu özelliklerini de dikkate alarak aşk ejderhasının muhabbet ehlini öldüreceğini söylemektedir. Gariptir ki can ile gönül bunu duydukları hâlde yine de aşk ejderhasına yönelmiştir.

Aşk Yağmacıdır:

‘Işk mıdur cān u dil mülkini yağma eyleyen
‘Işk mıdur sinemüñ içre bu gelüp tâ câ eyleyen (2038/1)

Can ve gönül âşığın tek mülkü ve sermayesidir. Onun sevgiliye verebileceği tek metâ’ canı ve gönlüdür. Bu mülkü yağmalayan aşk adında bir yağmacı vardır. Aşk, âşığın canını ve gönlünü yağmalamakla kalmamış, aynı zamanda sinesine el koymuş, gelip oturmuştur. Âşığa ait bir şey kalmamıştır. Can ve gönül mülkü artık aşkın hükmü altına girmiştir.

Aşk Evidir:

Hāne-i ‘ışkuñ şorarsañ ger ezel bünyādını
Aña gil derd ü elemdür seng-i miñnetdür esās (1216/3)

Aşk, ezelde inşa edilmiş bir evdir. Aşk evi söz konusu olunca; bu evin temeli mihnet taşından, (duvarları da) dert ve elem toprağından müteşekkildir.

Aşk Köşktür:

Ehl-i ‘ışka zerrece gelmez felekle mihr ü mäh
Rif’ atıyle nüñ felekden yücedür eyvān-ı ‘ışk (1397/3)

Aşk, aynı zamanda yüksekliği dokuz feleği aşmış bir köşktür. Aşk ehli ayı ve güneşi bu köşk sayesinde çoktan aşmıştır. Âşıkların nazarında güneş ve ay zerre gibidir.

Aşk bir Tekkedir:

Muhibbî tekye-i ‘ışka girelden oldı abdālī
‘Ālāyıkdan tırāş olmuş yürür rind ü kalenderdür (579/5)
Yücedür dergeh-i ‘ışka çıkılmaz hiç bunlarsuz
Belā vü miñnet ü derd ü ğam anuñ nerdübāndur (728/2)
Uyardum tekye-i ‘ışkun söyünmüşken çerāğını
Gice gündüz ciger yağın aqar anda bir abdālem (1804/2)

Aşk, içinde sadece âşıkların bulunduğu bir tekkedir. Aşk tekkesine girebilmek kolay değildir. Aşk dışında her şeyden irtibatı koparmak; rind, kalender ve abdāl meşrepli olmak şarttır. Şair de, rind ve kalender bir şekilde abdāl olduğunu söylüyor (Abdāl; Arapça bedel, bidl ve bedil kelimelerinin çoğuludur. Tasavvufta abdāl, ricâl-i gaybdendir. Abdāl ismi, kötü huylarını iyi huylara tebdil eden; yahut diledikleri zaman diledikleri yerlerde bedel gösterebilen yani aynı anda bir çok yerde görünebilen insanlar için kullanılır.¹²).

Muhibbî’nin kendisini “abdāl” olarak nitelendirmesi de bir tekke olarak gördüğü aşktaki konumunu ifade içindir. O artık, dünya ile ilişkilerini kesmiştir. Çektiği belâlar, dertler, mihnetler onun bu tekkeye çıkarken kullandığı merdivenler hükmündedir. Hatta o bu merdivenden tekkeye çıktığında, çerağın söndüğünü görecek ve ciğerinin yağıyla o çerağı tekrar yakmıştır.

¹² Ethem Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Anka Yayınları, İstanbul 2005, s. 11.

Aşk Çarşı/Pazardır:

Ser-te-ser sermāye-i sūd u ziyāndan giçmişem
Çārsū-yı ‘ışk içinde ideli bāzārı ben (g2031/3)

Adı aşk olan bir çarşı kurulmuştur. Âşık, bu çarşıda satıcı konumundadır. Ancak zarar ve ziyamı düşünecek durumda değildir. Zira çarşının adı aşktır. Aslında âşık, aşk çarşısında bulunmakla bile kâr ettiğinin farkındadır. Bunun dışındakiler âşığı ilgilendirmez. Çünkü o, sevgilisiz bir aşk pazarı olmayacağını iyi bilir. Âşık için de bu yeterlidir.

Aşk Ülkedir:

Gerçi Mecnūn ‘ışk iline tādār olmuş idi
Gitse n’ola çünkü oldu bu Muhibb aña halef (1375/5)

Aşk bir ildir. İl; ülke, memleket demektir. Aşk ülkesinin padişahı Mecnūn’dur. Ancak Mecnūn’un devri geçmiştir. Ona bir halef gerekmektedir. Şair, bu makama taliptir. Devrinin en büyük devletinin padişahının aşk ülkesinin padişahlığının hakkını vermesi tabiidir. Mecnūn, ülkesini gönül rahatlığıyla Muhibbî’ye bırakabilir.

Aşk Bir Sicil Defteridir:

Yazdılar ‘ışkuñ sicilini ezel Ferhād u Kays
Baña irişdi çü nevbet ben de imzā eyledüm (1794/6)

Aşk bir sicil defteridir. Sicil defteri, resmî vesikaların kaydedildiği bir kütüktür. Aşkın sicil defterine Muhibbî’den önce Ferhad ve Kays yazmışlardır. Bu defteri yazmak nöbetle olur. Nöbet sırası şaire gelmiştir. Şair de nöbetinin gereği olarak defteri imzalamıştır.

Aşk Meydandır:

Çevgān-ı zülfe itdi Muhibbî başını tūp
Meydān-ı ‘ışka kim gire cāni fedā olur (741/7)
‘İşka çün başduñ kadem urmağ gerek ser terkin
Urmayup meydān-ı ‘ışk içre girenler er midür (756/5)
Bugün meydān-ı ‘ışk içre bu sīnem t̄ablasın dōgdüm
At oğlar ey kemān-eburū sūvār ol ‘azm-i meydān kıl (1673/2)

Aşk bir meydandır. Bu meydanda âşık, sinisini tabla olarak ortaya koyar. Sevgili, bu tablaya keman-eburūsundan oklar (gamze-yan bakış) atar. Bu sahne, âşıkla maşukun karşılaşmasıdır ki bu istenilen bir durumdur.

Aşk meydanında sevgilinin saçını çevgandır, âşığın başı da top. Sevgili âşığın başıyla “gūy u çevgān” oyunu oynar. Aşk meydanına giren başını vermeyi göze almalıdır. Hakiki erlik, yiğitlik de budur. Âşığın sevgili uğruna canını vermesi, böylece de aşkını ispat etmesi için bu oyun büyük bir fırsattır.

Aşk Bir Satrançtır:

Oynadum bu vech ile şatranc-ı ‘ışkuñ bāzını
Vāmıq u Ferhād u Mecnūn görseler māt qalalar (967/3)

Aşk, âşığın oyundaki hünerini gösterdiği bir satrançtır. Muhibbî bu oyunda Vāmık, Ferhād ve Mecnūn gibi büyük aşk üstadlarını mat edecek kadar mahirdir.

Aşk Mekteptir:

Oğudum Ferhād u Mecnūn ile miḥnet dersini
 Mekteb-i ‘ışk içre oldılar sabağdaşum benüm (1912/4)
 ‘ışk dersin oğuduğ Ferhād ile Mecnūn ile
 Mekteb-i rüz-ı ezelden sebağ-daş olmışuz (1203/2)
 Pādişāh-ı dü-cihāndur ana dirsem lāyık
 ‘ışk kitābını oğū ḥālını gör Mecnūnun (1586/4)
 Fenn-i ‘ışkı çünki ḥıfz itdūñ anuñla ‘āmil ol
 Ya‘ni varup şāh-ı ‘ışka sen kemīne muḫbil ol (1659/1)

Aşk, içinde miḥnet dersi okutulan bir mekteptir. Mektebin ismi aşk olunca, o mektepte okutulan kitaplar da, fen de aşk olacaktır. Muhibbî; Ferhād ve Mecnūn’la bu mektepte miḥnet dersi okumuştur. Yani bu iki aşk kahramanıyla mektep arkadaşıdır.

Aşk Maceradır:

Mācerā-yı ‘ışkumı yazmağa bu dil ḥastenūñ
 Kātib-i eşküm yüzüm altunun ḥal itdi ḥal (1660/4)

Şaire göre aşk bir maceradır. Macera; baştan geçen olaylar, sergüzeşt manasındadır. Beyitte, aşk derdiyle gönlü hasta olmuş bir âşık söz konusudur. Âşığın aşk macerasını yazmak için bir katip gereklidir ki bu da göz yaşıdır.

Aşk Kıssadır:

Şıgmaya kışsa-i ‘ışk kātib ola ḥalk-ı cihān
 Baḥr eger cümle mürekkeb ola yaprağ kâğız (360/3)

Yukarıda da görüldüğü gibi Muhibbî, aşkı tarif etmek için pek çok beyit kaleme almıştır. Ancak o; aşkla ilgili söylemiş olduğu o kadar beyte rağmen, bu ulvî duyguyu hakıyla anlatılamayacağını bilincindedir. Cihan halkı toplansa; bütün yapraklar kağıt, denizler mürekkep olsa aşk kıssasını yazmaya muvaffak olamaz. Çünkü aşk; anlatılması, yazılması mümkün olmayan bir duygudur.

SONUÇ

Muhibbî; klâsik şiire ait pek çok duyguyu, hayali ve düşüncüyü şiirlerinde ustalıkla işlemiştir. Klâsik şiir denince akla ilk gelen duygu olan aşk, Muhibbî’nin şiirlerinde çeşitli teşbihlerle anlatılmaktadır. Onun aşkla ilgili düşünceleri o döneme kadar yaşamış şairlerden çok farklı değildir. Ancak Muhibbî’nin, saltanatının bütün haşmetine rağmen dış dünyayı bir kenara bırakıp iç dünyasına yönelmesi dikkat çekicidir. O; aşkın verdiği bütün eziyetlere, dertlere ve sıkıntılara rağmen aşk müptelasıdır. Ondaki aşk bazen beşerî, çoğu zaman da tasavvufî bir mahiyet arz eder. Aşk vadisinde kendisini Mecnūn’la denk, hatta kimi zaman ondan daha üstün gören bu duygu insanı dünya tarihinde olduğu gibi klâsik şiirimizde de kendini ispat etmiş kıymetli bir şairdir.

KAYNAKÇA

El-Aclûnî İsmail b. Muhammed, **Keşfü’l Hafâ ve Müzili’l-İlbâs Amma’ş-Tehere Mine’l-Ehâdisi alâ Elsineti’n-Nâs**, C.II, Beyrut 1351.

İbnü’l-Kayyim el-Cevziyye, **Âşıklar Kitabı**, Şule Yayınları, İstanbul 2006.

HANÇERLİOĞLU Orhan, **Felsefe Ansiklopedisi, Kavramlar ve Akımlar**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993.

ARSLAN Hilal, **İbni Sînâ ve Mevlânâ’nın Aşk Felsefelerinin Karşılaştırılması**, (Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.

Mevlânâ, **Mesnevî**, (ÇEV.: Veled İZBUDAK), MEB Yayınları, İstanbul 1995.

Muhibbî, **Divân**, (hzl.:Coşkun AK), Trabzon Valiliği Yayınları, Trabzon 2006.

CEBECİOĞLU Ethem, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Anka Yayınları, İstanbul 2005.